

19.00.00 – ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

TALABA-YOSHLARDA QADRIYATLAR ORIENTATSIYASINING GENDER XUSUSIYATLARI

*Yangiboyeva Dildoraxon Rahmon qizi,
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Psixologiya (ijtimoiy psixologiya) magistratura mutaxassisligi
1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Zamonaviy yoshlarning qadriyat yo‘nalishlari ularning hayotiy maqsadlarini va harakatlarining ma‘lum yo‘nalishini belgilaydi. Ularning kasbiy mahoratini oshirish, maqsadlarga erishish strategiyasini shakllantirish, ijtimoiy normalarga rioya qilish talaba yoshlarning qadriyat yo‘nalishlarini rivojlantirishga bog‘liq bo‘ladi. Tadqiqotning maqsadi ijtimoiy jinsga mansubligiga qarab talabalarning qadriyat yo‘nalishini rivojlantirish xususiyatlarini aniqlash bo‘lib, maqolada “qadriyatlar” va “qadriyat yo‘nalishlari” ilmiy toifalarining mazmuni ochib berilgan. Shuningdek, talabalarning qadriyat ustuvorliklarini o‘rganish natijasida ulardagi gender farqlarining natijalari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: gender, talaba-yoshlar, qadriyatlar, konformlilik, xavfsizlik, ijtimoiy norma, mustaqillik, kreativlik.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

*Янгибоева Дилдорахон Рахмон кизи,
Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Магистрант I курса по специальности Психология (Социальная психология)*

Аннотация: Ценности современной молодежи определяют ее жизненные цели и направление ее действий. Улучшение их профессиональных навыков, разработка стратегий достижения целей и соблюдение социальных норм будут зависеть от развития ценностей учащихся. Цель исследования состояла в том, чтобы определить особенности развития ценностных ориентаций студентов в зависимости от их социального пола, и в статье описано содержание научных категорий «ценности» и «ценностные ориентации». Результаты исследования ценностных приоритетов студентов также показывают результаты их гендерных различий.

Ключевые слова: гендер, студенты, ценности, соответствие, безопасность, социальная норма, самостоятельность, креативность.

GENDER CHARACTERISTICS OF VALUE ORIENTATION'S IN UNDERGRADUATE STUDENTS

Yangiboyeva Dildorakhon Rahmon qizi,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
First year of Master's degree in Psychology (Social Psychology)

Abstract: The values of today's youth determine their life goals and direction. Improving their professional skills, developing strategies to achieve goals and complying with social norms will depend on the development of students' values. The aim of the study was to identify the features of the development of students' value orientations depending on their social gender, and the article describes the content of the scientific categories 'values' and 'value orientations'. The results of the study of value orientations of students also shows the results of their gender differences.

Key words: gender, students, values, conformity, safety, social norm, autonomy, creativity.

Shaxsning va umuman jamiyatning qadriyat asoslariga qiziqish har doim keskin ijtimoiy o'zgarishlar davrida, insoniyat tarixidagi muhim burilish nuqtalarida alohida ahamiyatga ega bo'lib kelgan [1]. Qadriyat yo'nalishlarining ijtimoiy belgilanishi, ularning jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan o'zaro bog'liqligi jamiyatni o'zgartirish jarayonida yangi ijtimoiy normalar va qadriyatlarning paydo bo'lishida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, turli ijtimoiy guruhlarining qadriyat yo'nalishlari ma'lum bir avlodning psixologik xususiyatlariga va har bir avlodning sotsializatsiyasi sodir bo'lgan jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy xususiyatlariga muvofiq turli yo'llar bilan o'zgaradi [2].

Isloh qilingan jamiyatda yoshlar qadriyatlarini rivojlantirish muammosi, ularning tuzilishi va dinamikasi jamiyatning butun hayoti davomida doimo dolzarb bo'lib qolmoqda. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy vaziyat xilma-xillik, nomuvofiqlik, jamiyat rivojlanishining ko'p vektorliligi va madaniyatning polistirol tabiati bilan tavsiflanadi [3]. Ijtimoiy o'tish va madaniy kontekstdagi o'zgarishlar muqarrar ravishda qadriyatlar tizimini qayta ko'rib chiqish zarurligini taqozo etadi, bu ayniqsa ko'p madaniyatli jamiyatdagi farqlarda namoyon bo'ladi [4].

Qadriyat yo'nalishlari shaxs rivojlanishining asosiy o'zagidir. Qadriyatlar yoshlarning xulq-atvori va faoliyatini shakllantirishda alohida o'rin tutadi; qadriyatlar yoshlarning harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Qadriyat yo'nalishlari ko'p jihatdan shaxsning yo'nalishini belgilaydi, chunki ular uning ichki dunyosining haqiqiy aksi, ajralmas qismi va shakllanishining asosiy belgilovchisidir [5].

Qadriyat yo'nalishlari - bu shaxsning guruh ehtiyojlarini qondirish uchun obyektlar, maqsadlar va vositalar sifatida qaraladigan moddiy va ma'naviy ne'matlar yig'indisiga nisbatan taxminiy munosabatidir. Hozirgi vaqtda yoshlar muhitida axloqiy yo'nalishlarda o'zgarishlar yuz berdi. Keksalarga hurmat, odob-axloq, Ona yurtga muhabbat, san'atga muhabbat, burch

tuyg'usi, sadoqat, halollik, samimiyat, mehr-muruvvat kabi qadriyatlarni yuksak qadrlaydigan yoshlar safi kamaygan. Hozir yosh avlodda yangicha g'oya, haqiqiy qadriyatlarga munosabat shakllanmoqda.

Zamonaviy yoshlar uchun moddiy farovonlik muhimroq bo'lmoqda. Qadriyatlar - bu o'zini tutishning boshqa usuli yoki mavjudlikning yakuniy maqsadidan ko'ra shaxsiy yoki ijtimoiy nuqtayi nazardan ma'lum bir xulq-atvor usuli yoki mavjudlikning yakuniy maqsadi afzalroq ekanligi haqidagi kuchli tasdiqdir [6]. Turli odamlar uchun qadriyat yo'nalishlari va qadriyatlar tizimi har xil. Ular ichki munosabatlar, atrof-muhit sharoitlari, jumladan, universitetning ijtimoiy-madaniy muhiti ta'siri ostida o'zgaradi. Aynan kasbiy tayyorgarlik davrida talaba shaxsining shakllanishi sodir bo'ladi, uning axloqiy va kasbiy fazilatlarini takomillashtiriladi, uning qadriyatlari doirasi belgilanadi.

Talaba-yoshlarning ijtimoiy-psixologik holati ular har kuni duch keladigan zamonaviy ijtimoiy voqelik bilan belgilanadi, bu esa ularning xulq-atvori, munosabati, faoliyatining shakllanishini belgilaydi. Yoshlar ijtimoiy takror ishlab chiqarish subyekti bo'lib, jamiyatga, ijtimoiy rivojlanish dinamikasiga, institutsional tizimning tabiatiga va uni o'zgartirish tendensiyalariga, jamiyatning ijtimoiy-madaniy o'ziga xos xususiyatlariga bog'liqligini yo'qotmaydi.

Talaba yoshlar maxsus ijtimoiy-demografik guruh sifatida hayotning turli sohalaridagi tadqiqotchilarni qiziqtiradi. Bu qiziqish, eng avvalo, aynan talaba-yoshlar barcha ijtimoiy o'zgarishlarning ko'rsatkichi bo'lib, global muammolarga o'z munosabatini bildirishi bilan bog'liq. Talaba yoshlar maxsus guruh sifatida nafaqat kattalardan, balki boshqa yoshlar guruhlaridan (o'rta maktab o'quvchilari, ishchi yoshlar, yosh olimlar yoki yosh sportchilar) o'ziga xos xususiyatlarga ega. Avvalo, bu guruhning o'ziga xos xususiyati ularning ma'lum bir kasbni egallashga qaratilgan ta'lim faoliyatidir. Texnik, gumanitar, tibbiy, iqtisodiy va boshqa oliy o'quv yurtlari talabalari (munosabatlarini, xatti-harakatlari, motivlari, qadriyatlari bo'yicha) o'rtasida farqlar shundan iborat.

Talaba yoshlarning qadriyatlari dunyoning turli mamlakatlaridagi fanning turli sohalarini vakillari tomonidan faol o'rganilmoqda. V.A.Naumenko, I.R.Pigaleva zamonaviy talabaning hayotiy qadriyatlari tizimini o'rganar ekan, iqtisodiy va madaniy globallashtirish tufayli yoshlarning hayotiy qadriyatlari tizimi doimiy o'zgarishlarga duch kelayotganini ta'kidlaydilar [7].

Zamonaviy sharoitda turli omillar guruhlarining ta'siri talabalarning hayotiy qadriyatlarini shakllantirish va rivojlantirish noaniq degan xulosaga kelishga imkon beradi. Bir tomondan, individual tarkibiy qismning jiddiyligini va kasbiy faoliyatga bo'lgan munosabatni o'ta muhim hayotiy qadriyat sifatida qayd etish mumkin, boshqa tomondan, o'zini o'zi anglash, oila, sog'lik, do'stlik, sevgi kabi zaif ifodalangan umuminsoniy qadriyatlar talabalar hayotida ikkilamchi bo'lgandek tasavvur uyg'otadi.

I.P.Ryazantsev va hammualliflar dunyoviy va diniy ta'lim muassasalari talaba yoshlarining qadriyatlarini tahlil qilishga harakat qilishdi. Mualliflar

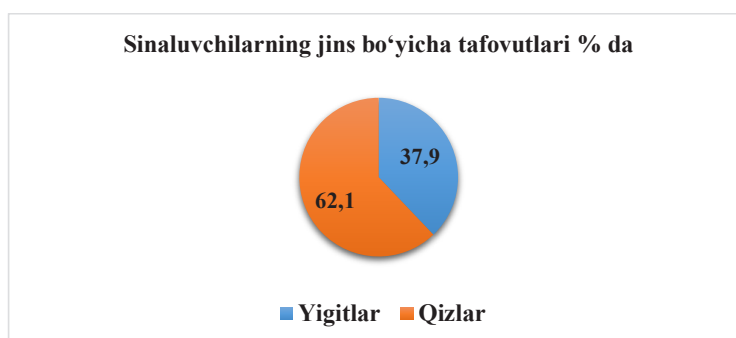
omillarning to'rtta guruhini aniqladilar: o'z-o'zini tasdiqlash, odamlarga g'amxo'rlik, gedonizm, konformizm. 320 nafar yoshlar o'rtasida o'tkazilgan o'rganish natijasida dunyoviy va diniy oliy o'quv yurtlari talabalari hayotidagi quyidagi holatlar tufayli ularning qadriyatlarida farq borligi aniqlandi: diniy oliy o'quv yurtlari talabalari kursdoshlari, shaxsiy hayoti bilan ko'proq vaqt o'tkazishadi. kompaniyadan ajratilmagan; "ma'naviy" kamroq egosentrik: ular o'zlarining xizmatlarini shaxsiy yutuqlar bilan "dunyoviy" yutuqlar bilan bog'lamaydilar; ma'naviy ta'lim tizimining o'zi tashqi omillari bilan individual farqlarni yumshatishga yordam beradi (bir xil shakl, umumiy kundalik tartib, universal itoatkorlik); ilohiyot universitetlari talabalari dunyoviy universitetlar talabalariga qaraganda o'z yutuqlarini o'zlariga bog'lashga kamroq moyil bo'lib, hamma narsani xayriya va Xudoning irodasi bilan tushuntiradilar; boyluk va muvaffaqiyat dunyoviy muhitda ijobiy, ma'naviy muhitda esa salbiy kuchga ega bo'lgan qadriyatlardir [8].

Gender jihati talaba yoshlarning qadriyatlarini shakllantirish va rivojlantirishga ta'sir qiladi. Mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ishlari qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishining gender xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan [9]. Mualliflar I.A.Galay, R.I.Aizman, S.A.Bogomazning tadqiqotida pedagogik ta'lim yo'nalishlari talabalarining asosiy qadriyatlarining ahamiyatini baholashning gender xususiyatlari ko'rsatilgan. Tadqiqot davomida qizlar o'rtasida ahamiyatlilik ierarxiyasida "oila", "hurmat", "xavfsizlik", "ma'no" va "o'zini-o'zi tasdiqlash" kabi qadriyatlar ustun ekanligi ma'lum bo'ldi; yigitlar uchun – "maqsad", "hayotning to'liqligi", "kasb" va "mansab" asosiy o'rin egalladi. Gender farqlari kichik shaharchaning ijtimoiy-madaniy sharoitida «sevgi», "o'zini o'zi tasdiqlash", "moddiy xavfsizlik" kabi qadriyatlarning maqsadga muvofiqligini subyektiv baholashda ham aniqlandi [10].

N. E. Jdanova o'quvchilarning qadriyat yo'nalishlarini o'rganar ekan, o'g'il va qiz talabalarining qiymat yo'nalishlarida farqlar mavjudligi haqidagi farazni tasdiqladi. Qizlar o'z-o'zini rivojlantirish istagini, boshqalarga yordam berish istagini namoyish etadilar, ular boshqalarning sevgisi va hurmatini, shuningdek, salomatlikni ko'proq qadrlashadi. Bundan tashqari, qizlar yuqori mavqega ega bo'lish istagi va hokimiyatga intilishlari aniqroq, bu zamonaviy jamiyatda gender stereotiplarining o'zgarishiga misol bo'la oladi [11]. Yuqorida keltirilgan muammoning dolzarbligidan kelib chiqqan holda biz tomonimizdan bugungi kun yoshlaridagi qadriyatlarni o'rganish maqsadida Sh.Shvartsning "Qadriyatlar orientatsiyasi" metodikasining modifikatsiyalashtirilgan varianti qo'llanildi.

Jins bo'yicha tafovutlarning raqam ko'rsatkichlarini aniqlash bilan birga, foiz hisobida tahlilini amalga oshirganimizda quyidagi natijalarni aniqlashga muvaffaq bo'ldik: tadqiqotda ishtirok etgan yigitlar 37.9 % ni, qizlar esa 62.1 % ni tashkil etdi. Ko'rinib turganidek, tadqiqotimizda qizlar yigitlarga nisbatan ko'pchilikni tashkil etmoqda.

1-rasm



1. rasm. “Sinaluvchilarning jins bo'yicha tafovutlari” nomli rasm.

Sh.Shvartsning “Qadriyatlar orientatsiyasi” metodikasining Kolmogorov-Smirnov mezonini bo'yicha normal taqsimot qonuniga muvofiqligini tekshirish orqali olingan natijalar quyidagicha tus oldi: konformlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,777$; $p \leq 0,001$), an'analar, odatlar shkalasi bo'yicha ($Z=2,566$; $p \leq 0,001$), mehribonlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,243$; $p \leq 0,001$), universallik shkalasi bo'yicha ($Z=1,743$; $p \leq 0,01$), mustaqillik-mustaqil fikrlash shkalasi bo'yicha ($Z=2,594$; $p \leq 0,001$), rag'batlantirish shkalasi bo'yicha ($Z=2,589$; $p \leq 0,001$), gedonizm shkalasi bo'yicha ($Z=2,347$; $p \leq 0,001$), yutuqlar shkalasi bo'yicha ($Z=2,402$; $p \leq 0,001$), kuch, hokimiyat, obro' shkalasi bo'yicha ($Z=2,293$; $p \leq 0,001$), xavfsizlik shkalasi bo'yicha ($Z=2,243$; $p \leq 0,001$) natijalar qayd etildi. Mazkur olingan natijalarning 100 % i normal taqsimlanish qonuniga muvofiq noparametrik mezonlarga mos kelishi aniqlandi.

1-jadval

Sh. Shvartsning “Qadriyatlar orientatsiyasi” metodikasining Mann-Uittni mezonini bo'yicha tahlili (jins tafovuti asosida)

Shkalalar	Yigitlar (n=70)		Qizlar (n=90)		Statistik qiymat	
	O'rtacha rang	Ranglar summasi	O'rtacha rang	Ranglar summasi	U	p
Konformlik	228,06	41051,50	244,06	71998,50	24761,500	,214
An'analar, odatlar	225,27	40548,50	245,77	72501,50	24258,500	,111
Mehribonlik	222,72	40089,00	247,33	72961,00	23799,000	,056
Universallik	214,94	38689,00	252,07	74361,00	22399,000	0,003**
Mustaqillik	212,72	38289,00	253,43	74761,00	21999,000	0,005**
Rag'batlanish	206,93	37247,00	256,96	75803,00	20957,000	0,001***
Gedonizm	252,79	45502,00	228,98	67548,00	23888,000	,065
Yutuqlar	231,51	41672,50	241,96	71377,50	25382,500	,418
Kuch, hokimiyat	248,48	44726,50	231,61	68323,50	24663,500	,189
Xavfsizlik	216,99	39059,00	250,82	73991,00	22769,000	0,010**

Izoh: ** - $p < 0,01$, *** - $p < 0,001$.

Yuqoridagi berilgan jadval asosida tadqiqotimizda ishtirok etgan yigit va qizlarning qadriyatlari o'rtasidagi farqlar keltirilgan. Bizni ahamiyatimizni tortgan farqlar asosan, individual ustuvorlik darajasi bo'yicha universallik shkalasida kuzatildi ($U=22399,000$; $p \leq 0,01$). Mazkur shkala bo'yicha yigitlarda o'rtacha rang summasi 214,94 ball, qizlarda esa 252,07 ball, ranglar summasi mos ravishda yigitlarda 38689,00 ball, qizlarda 74361,00 ballni tashkil etdi. Buni yigitlarimizga nisbatan qizlarimizda universallik qadriyati

yuqori boʻlishi, bu ularning kundalik turmush tarzi bilan bogʻliqligi, qizlarda oʻqish, ishni uy yumushlari bilan birgalikda olib ketish masʼuliyatining yuqoriligi bilan izohlashimiz mumkin.

Navbatdagi ahamiyatli farq individual ustuvorlik darajasi boʻyicha mustaqillik shkalasida kuzatildi ($U=21999,000$; $p \leq 0,01$). Mazkur shkala boʻyicha yigitlarda oʻrtacha rang summasi 212,72 ball, qizlarda esa 253,43 ball, ranglar summasi mos ravishda yigitlarda 38289,00 ball, qizlarda 74761,00 ballni tashkil etdi.

Bizni ahamiyatimizni tortgan jihat tadqiqotni oʻtkazishdan oldin yigitlarda mustaqillik qizlarga nisbatan yuqori boʻlishi taxmin qilingandi, lekin olingan natijalar buning aksini koʻrsatmoqda. Bu jihat qizlarning barcha sohalarda oʻz kuchiga tayanib ish koʻrishida, faoliyat motivatsiyasining ustunligida va qarorlarni qabul qilishda erkinlikning yuqori boʻlishida namoyon boʻlmoqda. Keyingi ahamiyatli farq ragʻbatlantirish shkalasi boʻyicha kuzatildi ($U=20957,000$; $p \leq 0,001$). Mazkur shkala boʻyicha yigitlarda oʻrtacha rang summasi 206,93 ball, qizlarda esa 256,96 ball, ranglar summasi mos ravishda yigitlarda 75803,00 ball, qizlarda 74761,00 ballni tashkil etdi. Bundan qizlarda ragʻbatga boʻlgan ehtiyoj yigitlarnikiga nisbatan ustun turishi, ularda oʻzini tan oldirish istagining ragʻbatlantirilishi orqali, motivatsiyasining yuqori boʻlishiga erishish mumkin, degan xulosaga kelinadi.

Xavfsizlik shkalasi boʻyicha ahamiyatli farqlar biz taxmin qilgan natijani koʻrsatdi ($U=22769,000$; $p \leq 0,01$). Mazkur shkala boʻyicha yigitlarda oʻrtacha rang summasi 216,99 ball, qizlarda esa 250,82 ball, ranglar summasi mos ravishda yigitlarda 39059,00 ball, qizlarda 73991,00 ballni tashkil etdi. Qizlarda yigitlarga nisbatan xavfsizlikka intilishning pastligi oʻzlarini “nozik tabiatli” ekanliklarini his qilishlari, doim xavfsiz muhitga intilishlari va moddiy, maʼnaviy, emotsional sohalarda “koʻmakka” muhtoj ekanliklari bu natijaning pastligini keltirib chiqaruvchi omillardan biri boʻldi.

2-jadval

Sh. Shvartsning “Qadriyatlar orientatsiyasi” metodikasining Ch. Spirman mezoni asosidagi korrelyatsion tahlili (individual ustuvorlik darajasi boʻyicha)

Shkalalar	Konformlik	Anʼanalar, odatlar	Mehribonlik	Universallik	Mustaqillik	Ragʻbatlanish	Gedonizm	Yutuqlar	Kuch, hokimiyat	Xavfsizlik
Konformlik	1,000	,530(**)	,433(**)	,455(**)	,187(**)	,376(**)	,001	,228(**)	,172(**)	,391(**)
Anʼanalar, odatlar		1,000	,413(**)	,442(**)	,239(**)	,314(**)	,214(**)	,295(**)	,288(**)	,347(**)
Mehribonlik			1,000	,443(**)	,357(**)	,290(**)	,059	,321(**)	,178(**)	,316(**)
Universallik				1,000	,292(**)	,418(**)	,123(**)	,260(**)	,183(**)	,524(**)
Mustaqillik					1,000	,398(**)	,107(*)	,440(**)	,153(**)	,330(**)
Ragʻbatlanish						1,000	,151(**)	,366(**)	,291(**)	,409(**)
Gedonizm							1,000	,239(**)	,399(**)	,095(*)
Yutuqlar								1,000	,393(**)	,385(**)
Kuch, hokimiyat									1,000	,211(**)
Xavfsizlik										1,000

Sinaluvchilarda shaxsning profili (individual ustuvorliklar darajasi) ko'rsatkichi bo'yicha shaxsda "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" ning ortib borishi "mehribonlik" darajasining ortishiga olib keladi ($r=0,433$; $p\leq 0,01$). Bunda shaxs boshqalarga nisbatan bo'ysinish, guruh fikriga qo'shilishni boshlashi, jamiyat a'zolariga nisbatan mehribonchilik qilishini kuchaytiradi. Navbatdagi aloqadorlik "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" va "universallik" shkalalari o'rtasida kuzatildi ($r=0,455$; $p\leq 0,01$). Shaxsda konformlik shakllangani sari, undagi universallik sifatleri ham ko'payadi. Shaxsda "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" ning ortib borishi "mustaqillik" darajasining ortishiga olib keladi ($r=0,187$; $p\leq 0,01$). Bunda shaxsning guruh ta'siriga berilishi undagi mustaqil sifatlarni yanada shakllanishiga yo'l ochishini anglatadi.

Navbatdagi aloqadorlik "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" va "rag'batlanish" shkalalari o'rtasida kuzatildi ($r=0,376$; $p\leq 0,01$). Talabalarda guruh ichidagi muhitga itoatkorlik, jamiyat tomonidan qabul qilingan qonun-qoidalarga amal qilish ortgani sari, jamiyat tomonidan rag'batlanish ko'lami ham ortadi.

Shuningdek, "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" va "yutuqlar" shkalalari o'rtasida ham aloqadorlik kuzatildi ($r=0,228$; $p\leq 0,01$). Bunda jamiyat, guruh tomonidan ishlab chiqilgan standartlarga rozilik ortishi, jamiyatning mazkur shaxsga beradigan yutuqlarining ortishiga ham sabab bo'ladi. Talabalarda "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" qadriyatlarining ortishi "kuch, hokimiyat, obro'" qadriyatlarining ortishiga ham zamin yaratadi ($r=0,172$; $p\leq 0,01$). Shaxs guruh ichidagi sheriklarining fikriga qo'shilar ekan, uning guruh a'zolari tomonidan tan olinishi tezlashadi. Natijada u mazkur jamiyat yoki guruh ichida yetarli mavqe va obro'ga ega bo'ladi.

Yana bir o'zaro aloqadorlik "konformlik, boshqalarning fikriga moslashish" va "xavfsizlik" shkalalari o'rtasida kuzatildi ($r=0,391$; $p\leq 0,01$). Guruh fikriga qo'shilish, shaxsda xavfsizlik hissini vujudga keltiradi. Mazkur aloqadorlikni guruh tomonidan joriy etilgan normalarga bo'ysinish orqali o'z xavfsizligini ta'minlash vositasi sifatida, o'zini bexatar his qilish omili kabi ko'rishda namoyon bo'ladi deb izohlash o'rinlidir. "Universallik" va "gedonizm" shkalalari o'rtasidagi aloqadorlikni ($r=0,123$; $p\leq 0,01$) shaxsda qanchalik universalizm yaxshi shakllangan bo'lsa, unda o'z xatti-harakatlaridan zavq olish, lazzatlanish tuyg'usining ortishi shunchalik ko'p bo'lishiga olib keladi, deb izohlash mumkin. Shuningdek, shaxslarda "universallik" ning yaxshi rivojlanganligi "yutuqlar" ning egallanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, deb aytish mumkinligi navbatdagi aloqadorlikda namoyon bo'lmoqda ($r=0,260$; $p\leq 0,01$). Shaxsda "mustaqillik" ning ortishi "yutuqlar" ga erishish imkoniyatini kuchaytirish ehtimolini oshirishi navbatdagi

aloqadorlikni vujudga keltirdi ($r=0,440$; $p\leq 0,01$). Shaxsda mustaqillik qadriyatining rivojlanishi, hamma ishda mas'uliyatli bo'lishni, o'zi uchun kerakli narsalarni vaqtida bajarish orqali yutuqlarga erishish imkoniyatini oshiradi. Navbatdagi aloqadorlik "yutuqlar" va "kuch, hokimiyat, obro'" shkalalari o'rtasida kuzatilganini ko'rishimiz mumkin ($r=0,393$; $p\leq 0,01$). Ustuvor madaniy standartlar sharoitida ijtimoiy imkoniyatlarini namoyon etish insonning jamiyat tomonidan ma'qullanishiga olib keladi, bu esa, o'z navbatida muayyan o'zaro munosabatlarda muvaffaqiyatning faol namoyish etilishini ta'minlaydi. Hokimlik (hokimiyat, boylik) qadriyatlari esa barcha uchn umumiy ijtimoiy tizimda ustun mavqega erishishni yoki uni saqlab qolishni ko'rsatadi.

Shaxsda "yutuqlar" qadriyatining rivojlanishi "xavfsizlik" qadriyatining ortishiga olib keladi ($r=0,385$; $p\leq 0,01$). Mazkur turdagi qadriyatlarning belgilab beruvchi jihati – ijtimoiy standartlarga muvofiq kelgan holda o'z qobiliyatini, imkoniyatlarini to'laqonli namoyish etishni shakllantirish orqali shaxsiy muvaffaqiyatga erishishni ta'minlash hisoblanadi. Muvaffaqiyatga erishish esa, o'z navbatida shaxsni o'zini xavfsiz his etishiga olib keluvchi omil vazifasini bajaradi.

Mazkur metodika bo'yicha so'nggi aloqadorlik "kuch, hokimiyat, obro'" va "xavfsizlik" shkalalari o'rtasida kuzatildi ($r=0,211$; $p\leq 0,01$). Shaxs uchun hokimiyat, obro' qadriyat sifatida baholanib, mazkur narsalar uning hayot faoliyatida muhim o'rinni egallashni boshlar ekan, unda xavf-xatarga bo'lgan munosabat hissi ham oshadi. Ya'ni, hokimiyatga, obro'-mavqega erishgani sari, ularni saqlab qolish uchun xavfsizlik choralarini ko'rishga urinish ham ko'payib boradi. Bu esa, shaxsda ba'zi holatlarda moddiy tarafdin "xavfsizlik", "ta'minlanganlik" tuyg'ularini oshirsa, ikkinchi tarafdin esa, o'zida mavjud resurslarni saqlab qolish uchun ma'lum irodaviy zo'riqish, stress, depressiya holatlarini boshdan kechirishni taqozo qiladi.

Tadqiqotdan olingan empirik natijalar asosida quyidagi xulosalarni qilishimiz joiz:

Birinchidan, shaxs profili (individual ustuvorlik darajasi) ga asoslangan holda, universal qadriyatlar bo'yicha jins tafovutida farqlar aniqlanib ($U=22399,000$; $p\leq 0,01$), yigitlarga nisbatan qizlarda universallik qadriyati yuqori bo'lishi, bu ularning kundalik turmush tarzi bilan bog'liqligi, qizlarda o'qish, ishni uy yumushlari bilan birgalikda olib ketish mas'uliyatining yuqoriligi mazkur qadriyatni ustuvor sifatida bilishga olib kelganligini kuzatish mumkin.

Ikkinchidan, individual ustuvorlik darajasi bo'yicha jins tafovutiga ko'ra mustaqillik shkalasida farqlar aniqlanib ($U=21999,000$; $p\leq 0,01$), bu jihat qizlarning yigitlarga qaraganda barcha sohalarda o'z kuchiga tayanib ish ko'rishida, faoliyat motivatsiyasining ustunligida va qarorlarni qabul qilishda

erkinlikning yuqori bo‘lishida namoyon bo‘ldi.

Yuqoridagi fikrlarni jamlagan holda talaba yoshlarning qadriyat yo‘nalishlarini shakllantirishda ijtimoiy muhit, iqtisodiy vaziyat, shaxsning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan bir qatorda gender omili ham katta rol o‘ynaydi, deb aytish joiz. Talaba-yigitlar ko‘proq darajada intellektual, jismoniy va moddiy kabi qadriyat yo‘nalishlarining rivojlanishini muhim deb hisoblasa, talaba-qizlarning gender xususiyati oila qadriyatlariga, insonparvarlik qadriyatlariga, ijtimoiy qadriyatlarga urg‘u berishda namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy universitetning ijtimoiy-madaniy va ta‘lim muhiti, ma‘lum darajada, talaba yoshlarning ma‘lum qadriyat yo‘nalishlarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Yigitlarda ijtimoiy-ma‘naviy, qizlarda ma‘naviy va jismoniy qadriyatlarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish lozim. Talaba yoshlarning qadriyat yo‘nalishlarini rivojlantirishda gender xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilgan maqsadli tarbiyaviy ishlar, yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun hayot rejalarini tuzatishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Пашин Л.А., Дорохова Ю.В., Никитина Н.В. Факторы формирования ценностных ориентаций студенческой молодежи (по материалам социологического исследования в г Орле) // Среднерусский вестник общественных наук. - 2014. - № 2 (32). - С. 64-73. URL: <https://eli-brary.ru/item.asp?id=21642752>

2. Osipova N.G., Elishev S.O., Pronchev G.B., Monakhov D.N. Social and political processes, socialization institutions and youth policy subjects of modern Russia // Journal of Advanced Research in Law and Economics. - 2017. - Vol. 8, № 2. - P. 545-558. URL: <https://eli-brary.ru/item.asp?id=31089407>

3. Мурзина И.Я., Казакова С.В. Перспективные направления патриотического воспитания // Образование и наука. - 2019. - Т. 21, № 2. - С. 155-175. URL: <https://eli-brary.ru/item.asp?id=37057223>

4. Gajic O., Budic S., Lungulov B. Personal and socio-demographic characteristics as correlates of value orientations and interests of students in vojvodina // Zbornik Instituta za pedagogika istrazi-vanja. - 2011. - Vol. 43, № 1. - P. 139-159. DOI: <http://dx.doi.org/10.2298/ZIPI1101139G>

5. Щукина Е.В. Формирование позитивной социальной направленности студенческой молодежи // Интеграция образования. - 2015. - Т. 19, № 1 (78). - С. 30-36. URL: <https://eli-brary.ru/item.asp?id=23092334>

6. Луков Вал. А., Луков В.А., Захаров Н.В. Ценностные ориентации российской молодежи в свете теории ценностей // Вестник Оренбургского государственного университета. - 2011. - № 2 (121). - С. 19-26. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=16031130>

7. Деточенко Л.С., Магранов А.С. Гражданская идентичность современной студенческой молодежи: особенности и факторы трансформации // Социологические исследования. -2018. - № 8 (412). - С. 108-116. DOI: <http://dx.doi.org/10.31857/S013216250000766-5> URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=35787320>

8. Рязанцев И.П., Подлесная М.А., Петрова А.А., Козлов И.И., Пахарь А.М. Ценностные ориентации студенческой молодежи в вузах светской и религиозной направленности // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология. - 2016. - Т. 16, № 3. -С. 559-575. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26468334>

9. Бадертдинов Р.Р. Взаимосвязь гендерных особенностей и отношения к своему здоровью в студенческой среде // Фундаментальные исследования. - 2014. - № 3-3. - С. 617-619. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21362072>

10. Галай И.А., Айзман Р.И., Богомаз С.А. Гендерные особенности субъективной оценки значимости базовых ценностей и возможности их реализации у студентов первого курса педагогического вуза // Сибирский психологический журнал. - 2015. - № 56. - С. 167-176. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23651487>

11. Жданова Н.Е. Исследование ценностных ориентаций студентов в условиях профессионально-образовательного пространства вуза // Образование и наука. - 2014. - № 7 (116). -С. 75-86. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22310770>